

Karl Gustav Jung

DUH BAJKE

bojana888

Uvod

Prema jednom od nepobitnih pravila u naučnom istraživanju neki predmet može da se prihvati kao poznat samo ako je ispitivač u stanju da iznese naučno važeće iskaze o njemu. "Važeći" u ovom smislu jednostavno označava ono što može da se potvrdi činjenicama. Predmet ispitivanja su prirodne pojave. U psihologiji, međutim, jedna od najvažnijih pojava je sam iskaz, a posebno njegova forma i sadržaj, s tim što je ovaj drugi aspekt možda značajniji u odnosu na prirodu duše. Prvi zadatak koji se obično predstavlja jeste opisivanje i sređivanje događaja, zatim dolazi bliže ispitivanje zakona njihovog živog ponašanja. Ispitivanje supstance onoga što se posmatra moguće je u prirodnim naukama samo tamo gde postoji neka spoljašnja arhimedovska tačka. Takvo spoljašnje stajalište ne postoji za dušu samo duša može da posmatra dušu. Iz toga proizlazi da nismo u mogućnosti da spoznamo duševnu supstancu, bar ne sa sredstvima koja su nam sada dostupna. To ne isključuje mogućnost da nam atomska fizika budućnosti pruža pomenutu arhimedovsku tačku. Za sada, pak, naša najsuptilnija razmišljanja ne mogu da utvrde više nego što se izražava iskazom: ovako se duša ponaša. Poštenu istraživač će se uzdržati od uplitanja u pitanja supstance. Mislim da upoznavanje mog čitaoca sa nužnim ograničenjima koja psihologija sama sebi voljno nameće nije suvišno, pošto će tada biti u položaju da uvaži fenomenološko stanovište moderne psihologije, koje se ne shvata uvek. To stanovište ne isključuje postojanje vere, ubeđenja i iskušanih izvesnosti bilo kakvog opisa, niti pobija njihovu moguću vrednost. Bez obzira koliko je njihov značaj veliki za individualni i kolektivni život, psihologiji potpuno nedostaju sredstva da dokaže njihovu vrednost u naučnom smislu. Zbog ove nemoći nauke može se tugovati, ali to nju ne onemogućuje da preskoči preko sopstvene senke.

O reči duh

Reč "duh" poseduje tako širok opseg primene da je potreban znatan napor da bi se razjasnila sva njena značenja. Duh je, kažemo, princip koji stoji nasuprot materije. Pod time podrazumevamo nematerijalnu supstancu ili oblik postojanja koji se na najvišem i najuniverzijalnijem nivou naziva "Bog". Tu nematerijalnu supstancu takođe zamišljamo kao nosioca duševnih pojava ili čak samog života. Nasuprot ovom gledištu stoji antiteza: duh i priroda. Ovde se koncept duha ograničava na natprirodno ili antiprirodno i gubi svoju suštinsku vezu sa dušom i životom. Slično ograničenje se nalazi u Spinozinom stavu da je duh atribut Jedine Supstance. Hilozoizam ide još dalje i smatra da je duh kvalitet materije. Prema jednom jako raširenom gledištu duh se smatra višim a duša nižim principom aktivnosti, dok su alhemičari, suprotno tome, mislili o duhu kao o vezi duše i tela smatrajući ga očigledno za spiritus vegetativus (kasnije, nazvan životni duh ili nervni duh). Podjednako je rašireno gledište da su duh i duša u suštini isto i da mogu samo proizvoljno da se razdvajaju. Vunt smatra duh za "unutrašnje biće, nezavisno od bilo kakvih veza sa spoljašnjim bićem". Drugi ograničavaju duh na izvesne duševne sposobnosti ili funkcije ili kvalitete, kao što je sposobnost mišljenja i rasuđivanja, za razliku od drugih "duševnijih" osećanja. Ovde duh označava zbir svih pojava racionalnog mišljenja, ili intelekta, uključujući volju, sećanje, maštu, relativnu moć i težnje motivisane idealima. Duh poseduje dalje značenje živahnosti, kao kada kažemo da je neka osoba "puna duha", misleći da je rečita i puna ideja, sa sjajnim, duhovitim i iznenađujućim okretima uma. Zatim, duh označava izvestan stav ili princip koji ga prožima: primer, neko je "obrazovan u duhu Pestalocija", ili se kaže "duh Vajmara je besmrtno nemačko nasleđe". Poseban primer predstavlja duh vremena, ili duh doba, koji označava princip i pokretačku snagu iza izvesnih

stanovišta, presuda i postupaka kolektivne prirode. Zatim postoji "objektivni duh", pod čim se podrazumeva celokupna zaliha čovekovih kulturnih poseda, posebno njegova intelektualna i religiozna dostignuća.

Kako nam lingvistička upotreba pokazuje, duh u smislu nekog stava nepogrešivo teži personifikaciji: duh Pestalocija može konkretno da se shvati kao njegov duh ili privid kao što su duhovi Vajmara u stvari aveti Getea i Šilera, jer duh još uvek poseduje avetinjsko značenje duše preminule osobe. "Hladan dah duhova" pokazuje, s jedne strane, na drevnu sličnost psihe sa rečima psihros i psihos, koji znače "hladno", a s druge strane, na prvobitno značenje pneuma, koja jednostavno označava "vazduh u pokretu"; a na isti način su animus i anima bili povezani sa anemos, "vetrom". Nemačka reč Gajst verovatno ima više veze sa nečim što peni, kipi, previre, otuda sličnost sa Gišt (pena/, Gešt/ kvasac, *Goust* /engl. duh, avet), kao i sa emocionalnim izrazom Gastli (engl. grozno). Od najdavnijih vremena emocija se smatrala opsednutošću, tako da i danas za plahovitu osobu kažemo da ju je spopao đavo ili da je neki zao duh ušao u nju. Kao što su, prema starom stanovištu, duhovi ili duše mrtvih sačinjeni od suptilnog ostatka nalik isparenju ili dimu, tako je i za alhemičara spiritus bio suptilna, isparljiva, aktivna i životonosna esencija, kakvim se smatrao alkohol i sve tajne supstance. Na tom nivou duh uključuje duhove soli, duhove amonijaka, duhove kiseline, i dr.

Ovih desetak ili više značenja i nijansi značenja koji mogu da se pripišu reči "duh" otežavaju psihologu konceptualno ograničavanje svog predmeta, ali mu, s druge strane, olakšavaju posao prilikom opisivanja, pošto mnogi različiti aspekti doprinose stvaranju žive i konkretne slike dotične pojave. Mi se bavimo jednim funkcionalnim kompleksom koji se prvobitno, na primitivnom nivou, osećao kao nevidljivo, daholiko "prisustvo". Viljem Džems je dao uspešan prikaz ove praiskone pojave u svojoj knjizi "Oblici religioznog iskustva". Drugi dobro poznati primer je vetar iz Petoknjižja. Primitivni mentalitet je sasvim prirodno personifikovao nevidljivo prisustvo kao duha ili demona. Duše ili duhovi mrtvih

su identični sa duševnom aktivnošću živih; oni je samo nastavljaju.

Ovde je sadržano i gledište da je duša duh. Upravo iz tog razloga osoba, kada se u njoj događa nešto duševno što ona oseća kao svoje, to nešto smatra vlastitim duhom. Ali ako se bilo šta duševno događa što joj izgleda neobično, tada je to nečiji drugi duh koji može da izazove opsednutost. Duh u prvom slučaju odgovara subjektivnom stavu, a u drugom javnom mišljenju, duhu vremena, ili prvobitnom, još ne ljudskom, antropoidnom ostatku koji takođe nazivamo *nesvesno*.

U skladu sa svojom prvobitnom vetrovitom prirodom, duh je uvek aktivno, krilato, lako pokretno biće, kao i ono koje oživljava, stimuliše, podstiče, raspaljuje i inspiriše. Rečeno modernim jezikom, duh je dinamičan princip, koji zbog toga stvara klasičnu antitezu materije odnosno, antitezu mirovanja i kretanja. To je, u osnovi, kontrast između života i smrti. Dalje razlike koje proističu iz ovog kontrasta vode do stvarno značajne suprotnosti između duha i prirode. Iako se duh smatra suštinski živim i oživljavajućim, ipak se za prirodu ne može reći da je bez duha i mrtva. Stoga ovde moramo da se pozabavimo (hrišćanskom) postavkom o duhu čiji je život toliko superioran nad životom prirode da u poređenju s njim on nije ništa bolji od same smrti.

Ovaj poseban razvoj čovekove ideje o duhu zasniva se na uviđanju da je njegovo nevidljivo prisustvo duševna pojava, tj. čovekov vlastiti duh, i da se sastoji ne samo od tokova života, već i od formalnih produkata. Među prvima, najznačajnije su slike i senaste predstave koje zaokupljaju naše unutrašnje polje pogleda; među drugima, mišljenje i razum, koji organizuju svet slika. Na taj način se transcendentni duh nametnuo ispred prvobitnog, prirodnog životnog duha i čak se prebacio na suprotan položaj, kao da je onaj drugi bio samo prirodan. Transcendentni duh se pretvorio u natprirodan i celosvetski kosmički princip reda, i kao takav je dobio ime "Bog", ili je bar postao atribut Jedine Supstance (kao kod Spinoze) ili jedne Osobe Trojstva (kao u hrišćanstvu).

Odgovarajući razvoj duha u obrnutom smeru a maiori ad minus odigrao se pod

antihrišćanskim pokroviteljstvom materijalizma. Premisa koja prožima ovu reakciju jeste isključiva sigurnost u identičnost duha i duševnih funkcija, čija je zavisnost od mozga i metabolizma postajala sve jasnija. Jedino je bilo potrebno da se Jedinom Suptanci da drugo ime i da se nazove "materijom", pa da se tako proizvede ideja o duhu koji je u potpunosti zavisan od ishrane i sredine, i čiji je najviši oblik bio intelekt ili razum. To je značilo da se prvobitno vazdušasto prisustvo nastanilo u čovekovoј fiziologiji, i da je jedan pisac kao Klages mogao da ga napadne kao "neprijatelja duše". Jer tek se u ovom drugom konceptu prvobitna spontanost duha povukla posle degradacije na nivo poniznog atributa materije. Negde je, međutim, onaj deus ex machina kvalitet duha morao da se sačuva ako ne u samom duhu, onda u njegovom sinonimu: duši, toj blistavoj, eolskoј stvari, kliskoj kao leptir (anima, psihe).

Iako materijalistički koncept duha nije svugde prevagnuo, on je ipak istrajao, izvan sfere religije, u oblasti svesnih pojava. Duh kao "subjektivni duh" počeo je da označava čisto endopsihičku pojavu, dok "objektivni duh" više nije označavao univerzalni duh, ili boga, već samo ukupan zbir intelektualnih i kulturnih poseda koji sačinjavaju naše institucije i sadržaj naših biblioteka. Duh je izgubio svoju prvobitnu prirodu, svoju spontanost i autonomnost iznad jako širokog područja, izuzev religioznog polja, gde je, bar u principu, njegov raniji karakter ostao neoštećen.

U ovom kratkom pregledu opisali smo entitet koji nam se predstavlja kao neposredna duševna pojava različita od drugih psihizama za čije postojanje se naivno veruje da je u uzročnoj zavisnosti od fizičkih uticaja. Veza između duha i fizičkih uslova nije trenutno uočljiva, pa je zato smatrana znatno manje bitnom nego u slučaju duševnih pojava u užem smislu. Njima nije samo pripisana izvesna fizička zavisnost, već se i za njih same misli da poseduju neku vrstu materijalnosti, što ideje o suptilnom telu i kineskoј kue i duši jasno pokazuju. S obzirom na blisku vezu koja postoji između izvesnih duševnih procesa i njihovih fizičkih paralela ne možemo sasvim da prihvatimo potpunu

nematerijalnost duše. Nasuprot tome, consensus omnium insistira na nematerijalnosti duha, premda se ne bi svako složio da on također ima vlastitu stvarnost. Međutim, nikako nije lako videti zašto bi naša hipotetična "materija", koja izgleda sasvim različito od onoga kako je izgledala još pre trideset godina, sama bila stvarna a duh ne. Iako ideja o nematerijalnosti po sebi ne isključuje ideju o stvarnosti, popularno mišljenje nepobitno povezuje stvarnost sa materijalnošću. Duh i materija mogu lako da budu oblici jednog istog transcendentnog bića. Tantristi, na primer, s punim pravom kažu da materija nije ništa drugo nego konkretnost Božijih misli. Jedina neposredna stvarnost je duševna stvarnost svesnih sadržaja, koji su tako reći označeni duhovnim ili materijalnim poreklom, shodno slučaju.

Obeležja duha su prvo, princip spontanog kretanja i aktivnosti; drugo, spontana sposobnost stvaranja slika nezavisno od opažanja čula; i treće, autonomno i suvereno upravljanje tim slikama. Taj duhovni entitet približava se primitivnom čoveku iz spoljašnje sredine, ali se tokom razvoja smešta u čovekovu svest i postaje potčinjena funkcija, izneveravajući na taj način svoj prvobitni karakter autonomije. Taj se karakter sada zadržao samo u najkonzervativnijim gledištima, posebno u religijama. Spuštanje duha u sferu ljudske svesti izraženo je u mitu o božanskom nous uhvaćenom u zagrljaj fizis. Ovaj proces, koji se vekovima nastavlja, verovatno je neizbežna nužnost, i religije bi se našle u izuzetno neugodnom položaju ako bi poverovale u pokušaj zaustavljanja evolucije. Njihov zadatak je ne da ometaju nesavladivi hod događaja, već da ga povedu na način na koji on može da se nastavi a da ne nanese kobnu povredu duši. Religije bi stoga trebalo stalno da nas podsećaju na poreklo i prvobitni karakter duha, kako čovek ne bi zaboravio šta unosi u sebe i čime ispunjava svoju svest. On sam nije stvorio duh; duh njega pravi kreativnim, stalno ga podstičući, dajući mu srećne ideje, stalnu moć, "entuzijazam" i "inspiraciju". U tolikoj meri, u stvari, duh prožima čovekovo celo biće da se on nalazi u najozbiljnijoj opasnosti da pomisli da je doista stvorio duh i da ga "ima". U

stvarnosti, međutim, praiskona pojava duha poseduje *njega* i, na izgled voljni objekt ljudskih namera sputava mu slobodu sa hiljadu lanaca, kao i fizički svet, i postaje opsesivna ideja vodilja. Naivnom čoveku duh preti nadmenošću, za koju nam je naše vreme dalo najužasnije poučne primere. Opasnost postaje još veća ako se naša interesovanja više usmere prema spoljnim objektima i ako zaboravimo da razvoj našeg odnosa prema prirodi mora da se odvija u skladu sa odgovarajuće razvijenim odnosom prema duhu, kako bi se uspostavio nužan balans. Ako vanjski objekat nije uravnotežen unutrašnjim, dolazi do neobuzdanog materijalizma, praćenog manijačnom arogantnošću ili gašenjem autonomne ličnosti, što je u svakom slučaju ideal totalitarističke masovne države.

Kao što lako može da se vidi, uobičajena moderna ideja o duhu u neskladu je sa hrišćanskim gledištem, koje ga smatra za summum bonum, za samog Boga. Tu, svakako, postoji i ideja o zlom duhu. Ali moderna ideja ne može da se izjednači ni sa njom, pošto za nas duh nije nužno zao; mi bismo ga nazvali moralno indiferentnim ili neutralnim. Kada Biblija kaže "Bog je duh", to više zvuči kao definicija neke supstance ili kao odrednica. Ali i đavo je, čini se, obdaren istom čudnovatom duhovnom supstancom, premda zlom i pokvarenom. Prvobitni identitet supstance još uvek je izražen i u ideji o palom anđelu, kao i u bliskoj vezi između Jehove i Satane u Starom zavetu. Odjek ove primitivne veze možda se čuje u Očenašu, gde se govori: "Ne navedi nas na iskušenje" jer nije li to u stvari dužnost iskušivača, samog đavola?

To nas dovodi do tačke koju do sada uopšte nismo razmotrili. Mi smo se poslužili kulturnim i svakodnevnim konceptima koji su proizvod ljudske svesti i njeni odrazi, u cilju stvaranja slike duševnih oblika manifestovanja faktora "duha". Ali isto tako treba da uvidimo da je zbog svoje prvobitne autonomije, u koju ne može biti nikakvih sumnji u psihološkom smislu, duh svakako sposoban da spontano prikaže vlastite manifestacije.

Samopredstavljanje duha u snovima

Duševne manifestacije duha odmah ukazuju da su arhetipske prirode, drugim rečima, pojava koju nazivamo duh zavisi od postojanja jedne autonomne praiskonske slike koja je sveopšte prisutna u predsvesnoj građi ljudske duše. Na ovaj problem sam, kao i obično, prvi put naišao prilikom ispitivanja snova mojih pacijenata. Uvidio sam da izvesna vrsta očevog kompleksa ima "duhovni" karakter, tako da kažemo, u smislu da predstava oca predstavlja izвориšte iskaza, akcija, sklonosti, impulsa, mišljenja i dr., čemu se teško može odreći atribut "duhovnog".

Kod muškaraca pozitivan očev kompleks često proizvodi izvesnu lakovernost u odnosu na autoritet i izraženu voljnost da se pogne pred svim duhovnim dogmama i vrednostima; kod žena, pak, on stvara i najživlje duhovne aspiracije i interesovanja. U snovima, uvek od lika oca proističu presudna ubeđenja, zabrane i mudri saveti. Nevidljivost ovog izvora je često naglašena činjenicom da se on jednostavno sastoji od jednog autoritativnog glasa koji donosi konačne presude. Stoga je to uglavnom lik "mudrog starca", koji simbolizuje duhovni faktor. Ponekad tu ulogu igra "stvarni" duh, posebno prikaza neke umrle osobe, ili ređe, groteskne patuljaste figure ili životinje koje govore. Patuljasti oblici se uglavnom nalaze, bar u mom iskustvu, kod žena; stoga mi se čini logičnim što je patuljasta figura Štajsbarta u drami Ernsta Barlaha Mrtvi dan (1912) povezana sa majkom, kao što je Bes povezan sa majkom boginjom u Kamaku. Kod oba pola duh može takođe da preuzme obličje dečaka ili mladića. Kod žena on odgovara tzv. "pozitivnom" animusu koji pokazuje mogućnost svesnog duhovnog napora. Kod muškaraca njegovo značenje nije tako jednostavno.

On može da bude pozitivan, i tada označava "višu" ličnost, biće ili filius regius,

kako su ga alhemičari zamišljali. Ali, on takođe može da bude negativan, i tada označava infantilnu senku. U oba slučaja dečak predstavlja isti oblik duha. Starac i dečak idu skupa. Taj par igra značajnu ulogu u alhemiji kao simbolu Merkura.

Lik starca može da se pojavi toliko plastično ne samo u snovima već i u vizionarskoj meditaciji (ili u onome što nazivamo "aktivnom imaginacijom"), tako da, kao što je ponekad slučaj u Indiji, preuzima ulogu gurua. Mudar starac se pojavljuje u snovima preobučen u mađioničara, lekara, sveštenika, učitelja, profesora, dedu, ili bilo koju ličnost koja poseduje autoritet. Arhetip duha u obliku čoveka, bauka ili životinje uvek se pojavljuje u nekoj situaciji u kojoj su uvid, razumevanje, dobar savet, odluka, plan i sl. potrebni, ali se ne mogu doneti vlastitim snagama. Arhetip kompenzuje ovo stanje duhovnog nedostatka sadržajima koji su određeni da popune prazninu. Izvrstan primer za ovo je san o belom i crnom magu, koji je pokušao da kompenzuje duhovne teškoće mladog studenta teologije. Ja ga nisam lično poznao, tako da se ne može postaviti pitanje mog ličnog uticaja. On je sanjao da stoji u prisustvu uzvišene svete osobe zvane "beli mag", koji je, međutim, bio odeven u crn ogrtač. Taj mag je upravo završio podugačak govor rečima: "A zato nam je potrebna pomoć crnog maga". Tada su se iznenada otvorila vrata i ušao je drugi starac, "crni mag", koji je dakako, bio obučen u beo ogrtač. On je takođe izgledao plemenito i uzvišeno. Crni mag je očigledno želeo da razgovara s belim, ali je oklevao to da učini u prisustvu osobe koja je sanjala. Na to je beli mag pokazujući na osobu koja je sanjala, rekao: "Govori, on je nevin". Tako je crni mag počeo da prepričava neobičnu priču o tome kako je bio našao izgubljene ključeve Raja a nije znao kako da ih upotrebi. Došao je, reče, kod belog maga da bi saznao objašnjenje tajne ključeva. Rekao mu je da je kralj zemlje u kojoj živi tražio pogodnu grobnicu za sebe. Njegovi podanici su slučajno iskopali stari sarkofag sa posmrtnim ostacima neke device. Kralj je otvorio sarkofag, izbacio kosti, i dao da se prazan sarkofag ponovo zakopa za kasnije. Ali tek što su kosti dospele

na svetlo dana, biće kojem su nekad pripadale devica pretvorilo se u crnog konja koji je odgalopirao u daljinu. Crni mag ga je pratio preko pustinja i dalje, i tamo je posle mnogo obrta i teškoća pronašao izgubljene ključeve Raja. To je bio kraj njegove priče, i takođe, na žalost, kraj sna.

Ovde se kompenzacija sigurno nije odigrala onako kako bi osoba koja je sanjala to želela, pruživši mu rešenje na tanjiru; ona ga je pre suočila sa problemom koji sam već pomenuo, i pred koji nas život uvek iznova dovodi: naime, sa nesigurnošću svih moralnih vrednovanja zaprepašćujućom međuigrom dobra i zla, i nemilosrdnim spojem krivice, patnje i iskupljenja. Ta staza do praiskonog religioznog iskustva je prava, ali koliko ih to uviđa? Ona je kao majušan glas koji se čuje iz daljine. Ona je neizvesna, nesigurna, mračna, predočava opasnost i pogibeljne događaje; to je staza oštrice brijanja, kojom se korača zarad Gospoda, bez uverenja i bez potkrepljenja.

Rado bih predstavio čitaocu više modernog materijala o snovima, ali se plašim da bi individualizam snova odviše zahtevao od našeg izlaganja i tražio više prostora nego što ga ovde imamo. Okrenućemo se stoga folkloru, gde ne moramo da se uplicemo u ozbiljne konfrontacije i mreže pojedinačnih slučajeva i možemo da posmatramo varijacije duhmotiva, bez razmatranja uslova koji su manje više jedinstveni. U mitovima i bajkama, kao i u snovima, duša priča svoju priču, a međuigra arhetipova se otkriva u svojoj prirodnoj sredini kao "oblikovanje, preoblikovanje večnog uma, večno ponovno stvaranje".

Učestalost s kojom se duh pojavljuje kao starac u bajkama je gotovo ista kao u snovima. Starac se uvek pojavljuje lično kada se heroj nalazi u beznadežnoj i očajnoj situaciji iz koje mogu da ga izvuku samo duboko razmišljanje ili neka srećna ideja: drugim rečima, neka duhovna funkcija ili nekakav endopsihički automatizam. Ali pošto heroj, zbog unutrašnjih i spoljašnjih razloga, ne može to sam da ostvari, Znanje potrebno za kompenzaciju nedostatka pojavljuje se u obliku personifikovane misli, tj. u obličju tog oštroumnog i dobronamernog starca. Jedna estonska bajka, na primer, govori o tome kako se siročić, prema

kojem se loše postupalo, plašilo da se vrati kući kad mu je krava pobjegla u strahu da će biti još više kažnjeno. Zato je pobjeglo, nadajući se u sreću. Našao se, prirodno, u beznadežnoj situaciji, bez ikakvog vidljivog izlaza. Iscrpljen, zaspao je dubokim snom. Kada se probudio, učinilo mu se da ima nešto tečno u ustima, i ugledao malog starca sa dugom sedom bradom koji je stajao pred njim i upravo vraćao zapašak na svoju flašicu s mlekom. "Daj mi još malo da pijem", zamoli dečak. "Dobio si dovoljno za danas", odgovori starac. "Da me put nije slučajno doveo do tebe, to bi sigurno bio tvoj poslednji san, jer si bio već upola mrtav kada sam te pronašao." Tada starac upita dečaka ko je i kuda je pošao. Dečak mu ispriča sve što je mogao da se seti, sve što mu se desilo, do batina koje je dobio prethodne večeri. "Drago dete", reče starac, "tebi nije ništa bolje ni gore od mnogih drugih čiji dragi zaštitnici i tešitelji počivaju u sanducima ispod zemlje. Više ne možeš da se vratiš. Pošto si već pobjegao, moraš da tražiš novu sreću u svetu. Ja nemam ni kuću ni dom, ni ženu ni dete, i ne mogu dalje da se brinem o tebi, ali zato ću ti dati neke dobre savete."

Do ovog mesta starac je samo izražavao ono što je i dečak, heroj priče, mogao sam da smisli. Pošto je podlegao pritisku emocija i jednostavno pobjegao u nepoznato, morao je bar da pomisli da mu je potrebna hrana. U takvom trenutku morao bi, takođe, da razmotri svoj položaj. Cela priča o njegovom životu odigrala bi se tada u njegovoj svesti, što se u takvim slučajevima obično događa. Sećanje te vrste je svrsishodan proces čiji je cilj da prikupi sve delove ličnosti u kritičnom trenutku, kada su sve duhovne i fizičke snage izazvane, i da s tom sjedinjenom snagom širom otvori vrata budućnosti. U tome niko ne može da pomogne dečaku; on mora da se osloni sam na sebe. Povratka nema. Taj zaključak će pružiti neophodnu odlučnost njegovim postupcima. Prinudivši ga da se s tim suoči, starac ga lišava muka oko odlučivanja. Sam starac je, u stvari, to svrsishodno razmišljanje i ta koncentracija moralnih i fizičkih snaga koje se spontano pojavljuju u duševnom prostoru izvan granica svesti u trenutku kada svesno mišljenje nije još ili nije više moguće. Koncentracija i tenzija duševnih

snaga imaju u sebi nešto što uvek nalikuje na magiju: oni razvijaju neočekivanu moć istrajnosti koja je često superiorna nad svesnim naporom volje. Ovo se može eksperimentalno posmatrati prilikom veštačke koncentracije izazvane hipnozom: u mojim demonstracijama uobičavao sam da uspavam dubokim hipnotičkim snom neku histeričnu osobu, ili telesno slabo građenu, i da je onda navedem da leži s potiljkom na jednoj stolici a s petama na drugoj, krutu kao dasku, i da je tako ostavim tokom jednog minuta. Njen puls bi se postepeno popeo do 90. Jedan snažan mladi atleta između studenata uzaludno je pokušao to da ponovi uz svestan napor volje. Srušio se na pola puta s pulsom koji je udarao 120 otkucaja.

Kada pametan starac dovede dečaka do te tačke, onda može da započne sa svojim dobrim savetima, tj. situacija više ne izgleda beznadežno: Posavetovao ga je da produži svoje putovanje, i to uvek u smeru istoka, gde će posle sedam godina dospeti do velike planine koja predskazuje njegovu sreću. Veličina i visina planine su aluzije na njegovu odraslu ličnost. Koncentracija njegovih moći proizvodi sigurnost i stoga je najbolja garancija uspeha. Od tog trenutka više mu ništa neće nedostajati. "Uzmi moju torbu i moju flašicu", kaže starac, "i svakog dana ćeš u njima naći dovoljno hrane i pića". Istovremeno mu daje list čička koji može da se pretvori u čamac kad god dečak treba da pređe preko vode.

Starac u bajkama često postavlja pitanja ko? zašto? otkud? i kuda? da bi naveo na samoposmatranje i pokretanje moralnih snaga, a još češće daje neophodan magičan talisman, neočekivanu i neverovatnu moć za sticanje uspeha, što je jedno od svojstava ujedinjene ličnosti, bilo dobre ili rđave. Ali, intervencija starca, spontana objektivizacija arhetipa podjednako je neophodna, pošto je svesna volja po sebi teško sposobna da ujedini ličnost do one tačke kada ostvaruje tu neobičnu moć za sticanje uspeha. Zbog toga, ne samo u bajkama već i u životu uopšte, objektivna intervencija arhetipa je nužna, pošto kontroliše čisto efektivne reakcije nizom unutrašnjih sukoba i shvatanja. Oni dovode do

toga da se ko? gde? kako? zašto? pojavljuju u jasnom svetlu, i na taj način donese spoznaju neposredne situacije kao i cilja. Rezultirajući prosvetljenje i odvezivanje kobnog čvora često imaju u sebi nešto pozitivno, magijsko iskustvo koje nije nepoznato psihoanalitičaru.

Sklonost starca da navodi na razmišljanje često dobija oblik nagovaranja ljudi da "ostave stvar da prenoći". Tako on kaže devojčici koja traži svoju izgublenu braću: "Prilegni: jutro je pametnije od večeri." Ona takođe sagledava mračan položaj heroja koji se uvalio u nevolju, ili bar može da mu da obaveštenja koja će mu pomoći na putovanju. U tu svrhu on koristi životinje, naročito ptice. Princ koji je krenuo u potragu za nebeskim kraljevstvom stari pustinjač kaže: "Živim ovde već tri stotine godina, ali me još nikada nije niko pitao za nebesko kraljevstvo. Ne mogu to sam da ti kažem, ali gore, na drugom spratu ove kuće, žive sve vrste ptica, i one ti to sigurno mogu reći." Starac zna koji putevi vode cilju i ukazuje heroju na njih. On upozorava na opasnosti i nabavlja sredstva za efikasno suočavanje s njima. Na primer, on kaže dečaku koji je pošao po srebrnu vodu da taj bunar čuva lav koji može svakoga da prevari pošto spava otvorenih očiju a gleda kada su zatvorene; ili pak savetuje mladića koji jaše prema magičnom izvoru kako bi zahvatio lekoviti napitak za kralja da dograbi vodu u kasu, jer okolo borave veštice koje šćepaju svakoga ko se zaustavi kod izvora. On naređuje princezi čiji je dragan pretvoren u vukodlaka da založi vatru i da stavi kotao s katranom iznad nje. Zatim mora da umoči svoj voljeni ljljan u ključali katran, a kada se vukodlak pojavi, mora da prospe kotao iznad njegove glave, što će osloboditi njenog dragana od čini. Povremeno je starac kritički nastrojen, kao u kavkaskoj priči o najmlađem princu koji je poželeo da sagradi crkvu bez greške za svog oca, kako bi nasledio njegovo kraljevstvo. Tako i učini, i niko ne može da otkrije nikakvu grešku, ali tuda naiđe starac i kaže: "Lepa je ova crkva koju si sagradio nema sumnje! Šteta što je glavni zid malo iskrivljen". Princ naredi da se crkva sruši i sagradi novu, ali starac i tu otkrije grešku, i to se ponovi tri puta.

Starac, stoga, predstavlja znanje, razmišljanje, uvid, mudrost, bistrinu i intuiciju, s jedne strane, a, s druge moralne kvalitete kao što su dobra volja i spremnost da se pomogne, što dovoljno razjašnjava njegov "duhovni" karakter. Pošto je arhetip autonomni sadržaj nesvesnog, bajka koja obično konkretizuje arhetipove može da prikaže starca u snu gotovo na isti način kako se to događa u modernim snovima. U jednoj priči s Balkana starac se prikazuje nastradalom heroju u snu i daje mu dobar savet za izvršavanje nemogućih zadataka koji su mu bili nametnuti. Njegova veza sa nesvesnim je jasno izražena u jednoj ruskoj bajci, u kojoj je nazvan "kraljem šume". Dok je seljak umorno sedeo na panju, pojavi se mali starac: "bio je sav zboran, a zelena brada mu je dosegala do kolena". "Ko si ti?" upita seljak. "Ja sam Oh, kralj šume"; reče čovečuljak. Seljak mu je iznajmio svog nevaljalog sina, "i kralj šume ode s mladićem, i odvede ga u onaj drugi svet ispod zemlje, i dovede ga u zelenu kolibu". U kolibi je sve bilo zeleno: zidovi su bili zeleni i klupe, Ohova žena je bila zelena i deca su bila zelena: i male vodene žene koje su ga čekale bile su zelene kao rutvica. Čak je i hrana bila zelena. Kralj šume je ovde božanstvo vegetacije ili drveta koje vlada šumama i, pomoću vodenih vila, takođe ima veze s vodom, što jasno ukazuje na njegovu vezu s nesvesnim pošto se ono često iskazuje pomoću simbola šume i vode.

Istovetna veza sa nesvesnim postoji i kada se starac pojavljuje kao patuljak. Bajka o princezi koja traga za svojim dragim veli: "Pade noć i mrak, a princeza je još uvek sedela na istom mestu i plakala. I dok je tako sedela zaneta u misli, začu glas koji je pozdravi: 'Dobro večer, lepa devojko! Zašto tu sediš tako usamljena i tužna?' Ona žurno usta, zbunjena, čemu se ne treba čuditi. Ali kada se obazrela, ugleda samo jednog majušnog starca koji je stajao pred njom i naklonio joj se, prijatnog i jednostavnog izgleda. ωωω.βσσηαυητεδ.ηετ

U modernom nizu vizija u kojima se lik mudrog starca pojavljivao nekoliko puta, on je jednom prilikom bio normalne veličine i pojavio se na dnu jame okružene visokim kamenim zidovima; drugom prilikom je bio majušni lik na

vrhu planine, okružen niskom kamenom ogradom. Isti motiv nalazimo u Geteovoj priči o patuljastoj princezi koja je živela u kovčežiću. U vezi s tim možemo da pomenemo i Antropariona, čeličnog čovečuljka iz Zosimovih vizija, kao i metalne ljude koji borave u rudnicima, vešte Daktile iz antičkih vremena, homunkule alhemičara, i mnoštvo baukova, patuljaka, đavolaka i dr. Koliko su takvi koncepti "stvarni", postalo mi je jasno tek posle jedne ozbiljne planinarske nesreće: posle katastrofe, dvojica među planinarima su imala zajedničku viziju, i to usred bela dana, čovečuljka s kapuljačom koji se izvukao iz nedostupne pukotine na ledenoj površini i prešao preko glečera, izazvavši paniku kod dva posmatrača. Često sam susretao motive koji su me navodili na pomisao da nesvesno mora biti svest beskrajno malog. Takva ideja bi mogla racionalno da proistekne iz mračnog osećanja da se u svim tim vizijama bavimo nečim endopsihičkim, uz zaključak da stvar mora da bude krajnje mala da bi stala u glavu. Ja nisam prijatelj takvih "racionalnih" okolnosti, premda ne bih rekao da su sve netačne. Čini mi se verovatnijim da je ta sklonost ka deminutivima, s jedne strane, i superlativima divovima, itd. s druge, povezana sa čudnom nesigurnošću prostornih i vremenskih odnosa u nesvesnom. Čovekov osećaj za proporcije, njegov racionalan koncept velikog i malog, izrazito je antropomorfan, i gubi svoju vrednost ne samo u oblasti fizičkih pojava, već i u onim delovima kolektivno nesvesnog izvan granica specifično ljudskog. Atman je "manji od malog i veći od velikog", on je "veliĉine palca" a ipak "obuhvata zemlju sa svih strana i vlada desetoprstnim prostorom". A Gete kaže za Kabirije: "mali po dužini moćni po snazi". Na isti naĉin je i arhetip mudrog starca sasvim majušan, gotovo neopažljiv, a ipak poseduje sudbonosne sposobnosti, u šta svako mođe da se uveri kada dospe do suštine. Arhetipovi su po toj osobini sliĉni sa atomskim svetom, koji pred našim oĉima pokazuje da eksplozivne sile postaju sve razornije ukoliko istraživaaĉ sve dublje prodire u svemir mikrofizike. To da najveće posledice proistiĉu od najmanjih uzroka postalo je oĉigledno ne samo u fizici, već i na polju psiholoških istraživanja.

Često, i to veoma često, u kritičnim trenucima života sve visi na čistoj ništici!

U izvesnim primitivnim bajkama, prosvetljujući kvalitet našeg arhetipa izražen je činjenicom da se starac identifikuje sa suncem. On donosi ugarak kojim se koristi da bi ispekao tikvu. Pošto se najede, on ponovo odnosi vatru, što primorava čovečanstvo da je ukrade od njega. U jednoj priči severnoameričkih Indijanaca starac je vrač koji poseduje vatru. Duh, takođe, ima vatreni aspekt, kao što saznajemo iz jezika Starog zaveta i iz priče o čudima u Petoknjižju.

Pored bistrine, mudrosti i uvida, starac je, kao što smo već pomenuli, takođe na glasu zbog svojih moralnih kvaliteta: štavište, on čak kuša moralne kvalitete drugih i uslovljava svoje darove tim rezultatima. Posebno poučan primer javlja se u estonskoj priči o pastorci i pravoj kćeri. Prva je siročić koja se odlikuje poslušnošću i dobrim ponašanjem. Priča počinje tako što joj preslica upada u bunar. Ona skače za njom, ali se ne utapa, već dospeva u čarobnu zemlju gde, tokom svoje potrage, susreće kravu, ovna i jabukovo drvo čije želje ispunjava. Potom dolazi do perionice u kojoj sedi prljavi starac i traži da ga ona opere. Dolazi do sledećeg razgovora: "Lepa devojko, lepa devojko, operi me, teško mi je da budem toliko prljav!" "Čime da naložim peć?" "Prikupi drvene klinove i svračji izmet, i time potpali vatru." Ali ona donese štapove i upita: "Gde da nabavim vodu za pranje?" "U štali stoji bela kobila. Neka se ispiša u kazan!" Ali ona uzme čistu vodu i pita: "Gde da nađem bič za pljuskanje?" "Odseci rep bele kobile i napravi od njega bič!" Ali ona ga napravi od brezovih grančica i pita: "Gde da nađem sapun?" "Uzmi kamenplavac i njime me istrljaj?" Ali ona donese sapun iz sela i njime opere starca.

Za nagradu on joj da vreću punu zlata i dragog kamenja. Prava kćer, naravno, postane ljubomorna i baci svoju preslicu u bunar, gde je istog trenutka pronađe. Ali ona ipak produži i radi pogrešno sve što je pastorka uradila pravilno, i dobija odgovarajuću nagradu. Učestalost ovog motiva čini dalje primere nepotrebnim.

Lik superiornog i korisnog starca navodi na nekakvo vezivanje sa Bogom. U

nemačkoj priči o vojniku i crnoj princezi govori se o tome kako princeza, koja je prokleta, svake noći izlazi iz svog metalnog sanduka i proždire vojnika koji čuva grob. Jedan vojnik, kada je na njega došao red, pokuša da pobjegne. "Te večeri on uteče, pobeže preko polja i planina, i dođe do jedne prekrasne livade. Iznenada se pred njim pojavi čovečuljak sa dugom sedom bradom, a to nije bio niko drugi do sam Gospod Bog, koji više nije mogao da gleda zlodelo koje je davno vršio svake noći." "Kuda ćeš?" reče sedi čovečuljak, "mogu li ja s tobom?" I pošto je delovao prijateljski, vojnik mu ispriča da je pobjegao i zašto je to učinio. Posle toga, kao i uvek, sledi dobar savet. U ovoj priči starac se prikazuje kao Bog na isti naivan način na koji engleski alhemičar, ser Džordž Rippl, opisuje "starog kralja" kao "Pradavnog".

Kao što svi arhetipovi imaju jednu pozitivnu, povoljnu, svetlu stranu koja pokazuje nagore, tako imaju i onu koja pokazuje nadole, delimično negativnu i nepovoljnu, delimično podzemnu, ali uglavnom neutralnu. Po tome arhetip duha nije izuzetak. Već njegova patuljasta forma nagoveštava neku vrstu ograničenja i prirodno vegetaciono božanstvo proisteklo iz podzemnog sveta. U jednoj priči s Balkana starac je hendikepiran gubitkom jednog oka. Izbile su mu ga Vile, vrsta krilatih demona, i heroj je zadužen da ih pronađe kako bi mu ga vratio. Starac je stoga izgubio deo svog vida, odnosno, uvida i prosvetljenja zbog demonskog sveta mraka; ovaj hendikep podseća na sudbinu Ozirisa, koji je izgubio oko kada je ugledao crnu svinju (svog zlog brata Seta), ili na Votana, koji je žrtvovao oko na Mimirovom izvoru. Karakteristično je da je životinja koju jaše starac u našoj bajci jarac, znak da i on sam ima mračnu stranu. U jednoj sibirskoj priči on se pojavljuje kao jednonogi, jednoruki i jednooki deda koji oživljava mrtvaca gvozdenim štapom. Pošto je nekoliko puta oživljen tokom priče, on greškom ubija starca i tako odbacuje svoju dobru sreću. Priča se zove "Jednostrani starac", i u stvari se pokazuje da se on sastoji samo od jedne polovine. Druga polovina je nevidljiva, ali se pojavljuje u obličju ubice koji traži herojev život. Heroj na kraju uspeva da ubije istrajnog ubicu. Tako da se

identičnost dve žrtve jasno otkriva. Stoga je moguće da je starac svoja vlastita suprotnost, donosilac života kao i delilac smrti, kao je rečeno za Hermesa.

Kad god se, u ovim okolnostima, "jednostavan" i "ljubazan" starac pojavi, preporučljivo je iz istraživačkih i drugih razloga da se dobro ispita dati kontekst. Na primer, u estonskoj priči koja je prva pomenuta, priča o dečaku koji je izgubio kravu, postoji sumnja da je ljubazni starac koji se tako pogodno zatekao u blizini prethodno u potaji odveo kravu, kako bi svom štićeniku pružio izvrstan razlog za bekstvo. Ovo može da bude tačno, jer nam svakodnevno iskustvo pokazuje da je sasvim moguće da superiorno, premda podsvesno, predznanje sudbine izvede nekakav neprijatan događaj samo da bi navelo Naivka naše egosvesti na put kojim treba da ide, a koji on iz čiste tuposti ne bi nikada pronašao. Da je siročće pogodilo da je starac odneo kravu kao nekom čarolijom, on bi nalikovao zlobnom patuljku ili đavolku. U stvari, starac poseduje i aspekt zla, kao što je primitivni vrač u isto vreme iscelitelj i pomagač, i užasni spravljač otrova. Sama reč fannahon znači "otrov" kao i "protivotrov", a otrov mogu da budu i jedno i drugo.

Starac, dakle, poseduje dvosmislen vilinski karakter o čemu svedoči posebno proučen lik Merlina nalikujući, u izvesnim svojim oblicima, dobrom biću, a u drugim predstavlja aspekt zla. On je, zatim, zao mag koji, iz čistog egoizma, čini zlo zla radi. U jednoj sibirskoj bajci on je zao duh "na čijoj glavi su se nalazila dva jezera u kojima su plivale dve patke". Hrani se ljudskim mesom. Priča govori o tome kako heroj i njegovi pratioci idu na gozbu u susedno selo, a pse ostave kod kuće. Psi, delujući po principu "kada je mačka odsutna, miševi kolo vode", takođe pripreme gozbu, i na vrhuncu proslave svi se bace na zalihe mesa. Ljudi se vrate kući i rasteraju pse, koji pobegnu u divljinu. "Tada Tvorac progovori Ememkutu (heroju priče): 'Pođi sa svojom ženom i potraži pse'." Ali, on upadne u užasnu snežnu oluju i mora da traži zaklon u kolibi zlog duha. Sada sledi dobro poznati motiv prevare. "Tvorac" je Ememkutov otac, ali otac Tvorca se zove "Samostvoreni", zato što je stvorio samog sebe. Iako nam nigde

nije rečeno da je starac s dva jezera na glavi namamio heroja i njegovu ženu u kolibu kako bi utolio glad, može se pretpostaviti da je poseban duh ušao u pse kako bi ih naveo da prirede gozbu kao ljudi i da kasnije protivno njihovoj prirodi pobjegnu, i da tako Ememkut bude prinuđen da krene za njima, da upadne u snežnu oluju, i na taj način u ruke zlog starca. Činjenica da je Tvorac, sin Samostvorenog, bio učesnik u davanju saveta uvodi zamršen problem čije je rešavanje najbolje prepustiti sibirskim teolozima. U jednoj balkanskoj priči starac daje carici bez dece magičnu jabuku, od koje ona zatrudni i rodi sina, s tim što je dogovoreno da mu starac bude kum. Međutim, dečak poraste u užasnog malog grubijana koji kinji svu decu i ubija stoku. Prvih deset godina on ne dobije nikakvo ime. Tada se pojavi starac, zabije mu nož u nogu, i nazove ga "princ nožić". Dečak sada želi da krene na putešestvije, što mu njegov otac, posle dugog oklevanja, konačno dopušta. Nož u njegovoj nozi ima životni značaj: ako ga sam izvuče, živeće, ako to učini neko drugi, umreće. Na kraju taj nož postaje njegovo prokletstvo, jer mu ga stara veštica izvuče dok je spavao. On umire, ali ga u život vraćaju prijatelji koje je stekao. Ovde je starac pomagač, ali i izumitelj opasne sudbine koja je isto tako mogla loše da se završi. Zlo se rano i otvoreno pokazalo u dečakovom zloćudnom karakteru.

U drugoj priči s Balkana postoji jedna varijanta našeg motiva koju vredi pomenuti: Kralj traži sestru koju je oteo nekakav neznaniac. Lutanja ga dovode do kolibe neke starice, koja ga upozori da ne nastavi da traga. Ali, drvo krcato voćem, koje stalno uzmiče pred njim, odvlači ga od kolibe. Kada drvo konačno stane, sa grana siđe starac. On časti kralja i odvodi ga u zamak, u kojem sestra živi sa starcem kao njegova žena. Ona kaže bratu da je starac zli duh koji će ga ubiti. I stvarno, tri dana kasnije, kralj nestaje bez traga. Sada njegov mlađi brat nastavlja potragu i ubija zlog duha u obliku zmaja. Time je jedan lep mladić oslobođen čini i ženi se sestrom. Starac, koji se prvo pojavio kao duh drveta očigledno je povezan sa sestrom. On je ubica. U jednoj umetnutoj epizodi optužen je da je ceo grad pretvorio u gvožđe i načinio ga je nepokretnim,

krutim, zabavljenim. On takođe drži kraljevu sestru u zatočeništvu i ne vraća je njenoj rodbini. Drugim rečima, to znači da je sestra opsednuta animusom. Stoga starca treba smatrati njenim animusom. Ali način na koji kralj ulazi u tu opsednutost, način na koji traga za svojom sestrom, navodi nas na pomisao da ona ima značaj anime za svog brata. Kobni arhetip starca je, shodno tome, prvo prisvojio kraljevu animu, odnosno, lišio ga arhetipa života koji anima personifikuje i primorao ga da krene u potragu za izgubljenim draguljom, blagom koje se teško stiče, načinivši tako od njega mitskog heroja, višu ličnost koja je izraz bića. U međuvremenu, starac igra ulogu nevaljalca i mora da bude uklonjen na silu, da bi se na kraju pojavio kao suprug sestre anime, ili tačnije kao mladoženja duh, koji proslavlja sveti incest koji simbolizuje jedinstvo suprotnosti i jednakosti. Ova smela enantiodromija, koja se često javlja, ne označava samo podmlađivanje i preobražaj starca, već ukazuje i na stalni unutrašnji odnos zla i dobra i obrnuto.

Tako u ovoj priči vidimo arhetip starca u liku zlotvora, uhvaćenog u svim obrtima i preokretima procesa individualizacije koji se sugestivno završava sa hieros gamos ams. Nasuprot tome, u ruskoj priči o kralju šume on započinje tako što pomaže i što je blagonaklon, ali zatim odbija da pusti najmilijeg dečaka, tako da glavne epizode priče govore o dečakovim pokušajima da umakne iz kandži maga. Umesto potrage imamo bekstvo, koje ipak pruža istu nagradu kao junačke avanture, jer heroj na kraju ženi kraljevu kćerku. Mag, međutim, mora da se zadovolji svojom ulogom varalice.

Teriomorfni simboli duha u bajkama

Opis našeg arhetipa ne bi bio potpun kada bismo izostavili razmatranje o jednom posebnom obliku njegovog manifestovanja, o njegovom životinjskom obliku. On u suštini pripada teriomorfizmu bogova i demona i ima isti psihološki značaj. Životinjski oblik pokazuje da se odgovarajući sadržaji i funkcije još uvek nalaze u vanljudskoj sferi, tj. u ravni izvan ljudske svesti, i da shodno tome učestvuje, s jedne strane, u demonski natčovečnom, a s druge, u zverski nečovečnom. Mora se, međutim, imati na umu da ova podela važi samo u sferi svesti, gde predstavlja nužan uslov mišljenja. Logika kaže tertium non datur, podrazumevajući pod tim da ne možemo da vidimo suprotnosti u njihovom jedinstvu. Drugim rečima, dok ukidanje uporne antinomije može za nas da bude samo postulat, to nikako nije slučaj kod nesvesnog, čiji su sadržaji bez izuzetka paradoksalni ili antinomni po svojoj prirodi, ne isključujući kategoriju bića. Ako neko ko nije upoznat sa psihologijom nesvesnog želi da se upozna s tim stvarima, preporučujem mu neku studiju hrišćanskog misticizma i indijske filozofije, gde će pronaći najjasniju razradu antinomija nesvesnog.

Iako se starac do sada ponašao, a i izgledao, manje više kao ljudsko biće, njegove magične moći i duhovna superiornost sugerišu da se on, bilo dobar, bilo rđav nalazi izvan ili iznad ili ispod ljudskog nivoa. Njegov životinjski aspekt ne predstavlja devalvaciju ni za primitivno ni za nesvesno, pošto je životinja u izvesnim respektima superiorna nad čovekom. Ona još nije upala u greške svesti niti je pokrenula samovoljni ego protiv moći od koje živi: naprotiv, ona ispunjava volju koja deluje na gotovo savršen način. Kada bi bila svesna, ona bi bila moralno bolja od čoveka. U legendi o padu postoji duboka pouka: to je izraz nejasnog predosećanja da je emancipacija egosvesti u stvari lucifersko delo. Cela čovekova istorija se od samog početka sastoji od sukoba

između njegovog osećanja inferiornosti i njegove oholosti. Mudrost traži središnju stazu i plaća za tu drskost sumnjivom srodnošću sa demonima i zverima, te je naglašena pogrešnom moralnom tumačenju.

U bajkama stalno susrećemo motiv korisnih životinja. One se ponašaju kao ljudi, govore njegovim jezikom, i pokazuju visprenost i znanje superiorne nad čovekovim. U takvim okolnostima možemo opravdano da kažemo da je arhetip duha izražen kroz životinjsko obličje. Jedna nemačka bajka priča u tome kako neki mladić, dok traga za svojom izgubljenom princezom, susreće vuka, koji kaže: "Ne plaši se! Reci mi kuda te vodi put?" Mladić ispriča svoju priču, posle čega mu vuk kao magičan dar da nekoliko svojih dlaka pomoću kojih može da ga prizove u pomoć kad god mu zatreba. Ovaj intermeco se odvija potpuno isto kao susret sa dobrim starcem. U istoj priči arhetip takođe pokazuje svoju drugu, zlu stranu. Da bih to razjasnio, daću kratak sadržaj priče:

Čuvajući svinje u šumi, mladić otkriva veliko drvo, čije se grane gube u oblacima. "Kako bi bilo", kaže on u sebi, "da pogledam svet sa vrha ovog grdnog drveta?" I tako počne da se penje, penje se ceo dan, a nikako da stigne do grana. Padne večer, i on mora da provede noć na račvi drveta. Narednog dana nastavi da se penje i u podne stigne do lišća. Tek pred večer on dođe do sela ugnježdenog na granama. Seljaci koji tu žive daju mu hranu i prenoćište. Ujutru on nastavi da se penje. Oko podneva, dođe do zamka u kojem živi devojka. Tu utvrdi da drvo dalje ne raste. Ona je kraljevska kćerka, zatočenik zlog maga. Mladić ostaje sa devojkom, i ona mu dozvoljava da ulazi u sve sobe zamka: zabranjuje mu da uđe samo u jednu sobu. Ali, znatiželja je odviše jaka. On otključava vrata i u sobi nađe gavrana prikucanog uza zid pomoću tri eksera. Jedan mu prolazi kroz grlo, druga dva kroz krila. Gavran se požali na žeđ, i mladić mu, sažalivši se, da vode. Svakim gutljajem po jedan ekser ispada i posle trećeg gutljaja gavrana, slobodan, izleće kroz prozor. Kada princeza čuje za to, jako se uplaši i kaže: "To je bio đavo koji me je opčinio! Uskoro će me ponovo odneti." I jednog lepog jutra, ona stvarno iščezne.

Mladić sada kreće u potragu za njom i, kao što smo već opisali, susreće vuka. Na isti način susreće medveda i lava, koji mu, takođe, daju po nekoliko dlaka. Pored toga, lav ga obavesti da je princeza zatvorena u obližnjoj lovačkoj kolibi. Mladić pronalazi kuću i princezu, ali dozna da je bekstvo nemoguće pošto lovac poseduje tronogog belog konja koji sve zna i koji će nepogrešivo upozoriti svog gospodara. I pored toga, mladić pokušava da utekne s njom, ali uzalud. Lovac ga stigne, ali pošto mu je mladić spasao život kao gavranu pusti ga da ode sa princezom. Kada lovac ponovo ode u šumu, mladić se privuče kući i nagovori princezu da od lovca izvuče tajnu kako je došao do pametnog belog konja. Ona to uspešno obavi tokom noći, i mladić, koji se bio sakrio ispod kreveta, dozna da na oko sat putovanja od kuće živi veštica koja uzgaja magične konje. Ko god je uspeo da sačuva ždrepcu tokom tri dana, mogao je da izabere konja kao nagradu. Ranije je ona, reče lovac, davala dvanaest jaganjaca kako bi zadovoljila glad dvanaest vukova koji žive u šumi pored imanja, i tako ih sprečila da napadaju; ali njemu nije dala jaganjce. Zato su ga vukovi pratili kada je odlazio, a dok je prelazio granice njenog područja, uspeali su da otrgnu konju jedno kopito. Zato ima samo tri noge.

Mladić tada požuri da pronađe vešticu i složi se da joj služi, pod uslovom da mu ne da samo konja po izboru, već i dvanaest jaganjaca. Ona prista na to. Ona odmah naredi ždrepcima da pobegnu, a njemu da bi ga uspavala, dade rakiju. On popije, zaspi, a ždrepci umaknu. Prvog dana hvata ih uz pomoć vuka, drugog dana pomaže mu medved, a trećeg lav.

Sada može da izabere svoju nagradu. Veštičina mala kćer kaže mu kojeg konja njena majka jaše. Prirodno, to je najbolji konj, i takođe je beo. Tek što ga je izveo iz štale, veštica mu probuši sva četiri kopita i isisa srž iz kostiju. Od toga ona ispeče kolač i da ga mladiću za put. Konj se smrtno razboli, ali ga mladić hrani kolačem, od kojeg on povratu svu snagu. Iz šume izađu neozleđeni pošto su smirili dvanaest vukova pomoću dvanaest jaganjaca. Mladić tada uzme princezu i odjaše s njom. Ali tronogi konj pozove lovca, koji krene u potragu i

brzo ih dostigne, pošto četvoronogi konj odbija da galopira. Kada se lovac približi, četvoronogi konji dovikne tronogom: "Sestro, zbac ga!" Tronogi konj zbac magu kojeg konji izgaze na smrt. Mladić stavi princezu na tronogog konja i odjašu u kraljevstvo njenog oca, gde se venčaju. Četvoronogi konji ga preklinje da im odseče glave, jer će im inače naneti zlo. Mladić to učini, a konji se preobrazu u krasnog princa i predivnu princezu, koji se posle izvesnog vremena vrata "u svoje kraljevstvo". Njih je u konje pretvorio lovac pre mnogo vremena.

Pored teriomorfne simbolike duha u ovoj priči, interesantno je zapaziti da je funkcija znanja i intuicije predstavljena životinjom za jahanje. Time je gotovo rečeno da duh može da bude nečije vlasništvo. Tako je tronogi beli konj vlasništvo demonskog lovca, a četvoronogi je vlasništvo veštice. Duh je ovde delimično funkcija, koja kao svaki drugi objekat (konj) može da promeni vlasnika, i delimično autonomni subjekat (mag kao vlasnik konja). Dobivši četvoronogog konja od veštice, mladić oslobađa duh ili misao neke posebne vrste od zahvata nesvesnog. Veštica ovde, kao i drugde, stoji kao mater natura ili prvobitno "matrijarhalno" stanje nesvesnog, ukazujući na psihičku konstituciju kojoj je nesvesnom suprotstavljena samo slabašna i još zavisna svest. Četvoronogi konj je superioran nad tronogim, pošto može njime da komanduje. Ali pošto je četvorstvo simbol celosti, a celost igra značajnu ulogu u slikovitom svetu nesvesnog, pobeda četvoronogog nad tronogim nije sasvim neočekivana. Ali, kakvo je značenje suprotnosti između trojstva i četvorstva, odnosno, šta trojstvo znači u poređenju sa celošču? U alhemiji je ovaj problem poznat kao "Marijin aksiom" i provlači se kroz alhemičarsku filozofiju više od hiljadu godina, da bi se na kraju ponovo pojavio u sceni s Kabirima u "Faustu". Njegova najstarija književna verzija nalazi se u početnim rečima Platonovog Timeja, na koju nas Gete podseća. Među alhemičarima možemo jasno da vidimo kako božansko Trojstvo ima svog dvojnika u nižoj, podzemnoj trijadi (sličnoj Danteovom troglavom đavolu). Ona predstavlja princip koji, po svom

simbolizmu, odaje sličnost sa zlom, iako nema načina da se pokaže da izražava bilo šta drugo osim zla. Sve pre ukazuje na činjenicu da zlo, ili njegov poznati simbolizam, pripada porodici figura koje opisuju mračan, noćni, niži, podzemni element. U tom simbolizmu niže stoji naspram višeg kao obrnuta podudarnost, što će reći da je zamišljeno, kao i gornje, kao trijada. Tri, kao muški broj, logično je povezano sa zlim lovcem, koji se alhemičarski gledano može smatrati nižom trijadom. Četiri, ženski broj, pripisano je starici. Dva konja su čudnovate životinje koje govore i znaju, i tako predstavljaju nesvesni duh, koji je u jednom slučaju podložan zlom magu, a u drugom staroj veštici.

Između tri i četiri postoji primarna suprotnost muškarca i žene, ali dok je četvorstvo simbol Celosti, trojstvo nije. Ono, prema alhemiji, označava polarnost, pošto jedna trijada uvek pretpostavlja drugu, kao što visoko pretpostavlja niske, svetlost mrak, dobro zlo. Izraženo terminima energije, polarnost označava potencijal, a gde god postoji potencijal, tu postoji mogućnost struje, toka događaja, jer tenzija suprotnosti teži da se uravnoteži. Ako četvorstvo zamislimo kao kvadrat podeljen dijagonalom na dve polovine, onda dobijamo dva trougla čija temena pokazuju u suprotnim smerovima. Metaforično bismo, dakle, mogli da kažemo da ako podelimo celost predstavljenu četvorstvom na jednake polovine, dobijamo dve međusobno suprotne trijade. Ovo jednostavno razmišljanje pokazuje kako tri može da se dobije od četiri, a na isti način lovac objašnjava zatočenoj princezi kako je njegov konj, ranije četvoronog, postao tronog tako što su mu jedno kopito otrgli vukovi. Tronogost je, znači, nastala usled nesrećnog slučaja, koji se odigrao u trenutku kada je konj napuštao teritoriju tamne majke. Psihološkim jezikom rečeno, kada nesvesna celost postane očigledna, tj. kada napusti nesvesno i pređe u sferu svesti, jedan od četiri ostaje, zadržan strah od praznine nesvesnog. Odatle nastaje trijada, koja, kao što znamo ne iz bajke, već iz istorije simbola prouzrokuje odgovarajuću suprotnu trijadu, drugim rečima: dolazi do sukoba. Ovde i mi možemo da se upitamo sa Sokratom: "Jedan, dva, tri, ali, dragi

Timeju, od onih što juče behu gozbenici a danas su gozbodavci, gde je četvrti?” On je ostao u carstvu tamne majke, zadržan voljom pohlepom nesvesnog, koje je voljno da pusti iz svog magičnog kruga samo po cenu žrtve.

Lovac ili stari mag i veštica odgovaraju negativnim roditeljskim predstavama u magičnom svetu nesvesnog. Lovac se prvi put pojavljuje u priči kao crni gavran. On je ukrao princezu i drži je u zatočeništvu. Ona ga opisuje kao ”đavola”. Ali, neobično je što je on sam zatvoren u nedostupnoj sobi zamka i pričvršćen uza zid pomoću tri eksera, kao da je razapet. On je zatočen, kao svi zatvorenici, u vlastitom zatvoru, i sputan kao svi koji kunu. Njihov zatvor je magičan zamak na vrhu divovskog drveta, najverovatnije drveta sveta. Princeza pripada gornjem području svetlosti u blizini sunca. Dok sedi u zatočeništvu na drvetu sveta, ona je neka vrsta anima mundi koja se našla u vlasti mraka. Ali, to nije mnogo koristilo ni mraku, pošto je zarobljivač razapet, i to pomoću tri eksera. Razapinjanje očigledno označava stanje paćeničke vezanosti i uzdržavanja, što je pogodna kazna za osobu dovoljno nepromišljenu da se, kao neki Prometej, upusti u orbitu suprotnog principa. Upravo je to gavran, koji je identičan sa lovcem, učinio kada je oteo dragocenu dušu iz gornjeg sveta svetlosti; otuda, u znak kazne, on je prikucan uza zid u tom gornjem svetu. Mislim da je dovoljno jasno da je to obrnuti odraz prvobitne hrišćanske slike. Spasitelj koji je oslobodio dušu čovečanstva od vlasti princa ovog sveta bio je prikucan na krst dole na zemlji, kao što je kradljivi gavran prikucan uza zid na nebeskim granama drveta sveta zbog svog drskog mešanja. U našoj bajci, neobičan instrument magičnih čini je trijada eksera. U priči nije rečeno ko je zatvorio gavrana, ali se ipak čini da je začaran u ime trojstva.

Pošto se popeo uz drvo sveta i prodro u magičan zamak iz kojeg treba da oslobodi princezu, našem mladom heroju je dopušteno da uđe u sve sobe osim u jednu, upravo u sobu u kojoj je gavran zatočen. Kao što je u raju postojalo jedno drvo sa kojeg je bilo zabranjeno jesti, tako i ovde postoji soba koja se ne sme otvoriti, uz normalnu posledicu da se u nju odmah ulazi. Naše interesovanje

ništa ne uzbuđuje više od zabrane. To je najpouzdaniji način da se izazove neposlušnost. Očigledno postoji neka tajna shema po kojoj treba osloboditi pre gavrana nego princezu. Čim ga ugleda, gavrana počinje tužno da plače i da se žali na žed, i mladić, podstaknut vrlinom saosećanja, gasi je, ne octom i žuči, već oživljavajućom vodom, posle čega tri eksera ispadaju i gavrana beži kroz otvoren prozor. Na taj način zao duh stiče slobodu, menja se u lovca, krade princezu po drugi put, ali ovog puta je zatvara u svoju lovačku kolibu na zemlji. Tajna shema se delimično otkriva: princeza mora da se iz gornjeg sveta dovede u svet ljudi, što očigledno nije bilo moguće bez pomoći zlog duha i čovekove neposlušnosti.

Ali pošto je i u ljudskom svetu lovac duša gospodar princeze, heroj mora ponovo da interveniše, zbog čega, kao što smo videli, krade četvoronogog konja od veštice i razbija tronoge čini maga. Trijada je prikovala gavrana, a trijada takođe predstavlja moć zlog duha. To su dve trijade koje pokazuju u suprotnim smerovima.

Vratimo se sada drugom polju, području psihološkog iskustva, gde nam je poznato da tri od četiri funkcije svesti mogu da se diferenciraju, tj, da postanu svesne, dok četvrta ostaje povezana sa matricom, sa nesvesnim, i poznata je kao "inferiorna" funkcija. To je Ahilova peta čak i najherojskije svesti: na nekom mestu jak čovek je slab, pametan lud, dobar rđav, a i obrnuti proces je tačan. U našoj bajci trijada se pojavljuje kao osakaćeno četvorstvo. Kada bi samo jedna noga mogla da se doda drugim trima, stvorila bi se celina. Enigmatičan Marijin aksiom glasi: "od trećeg dolazi jedan kao četvrti" što verovatno znači: kada treći proizvede četvrtog, on istovremeno proizvodi jedinstvo. Izgubljena komponenta koju poseduju vukovi koji pripadaju Velikoj Majci stvarno je samo jedna četvrtina, ali zato, zajedno sa tri, stvara celinu koja odstranjuje podelu i sukob.

Ali, kako to da je četvrtina, sudeći po simbolima, istovremeno i trijada? Ovde nas simbolizam naše bajke ostavlja na cedilu, i primorani smo da se obratimo

činjenicama psihologije. Rekao sam malopre da tri funkcije mogu da se diferenciraju, dok samo jedna ostaje pod čarolijom nesvesnog. Ta izjava mora detaljnije da se objasni. Empirijska je činjenica da samo jedna funkcija postaje manje ili više uspešno diferencirana, te je zbog toga poznata kao superiorna ili glavna funkcija, i da zajedno sa ekstroverzijom ili introverzijom konstituiše tip svesnog stava. S tom funkcijom povezane su jedna ili dve delimično diferencirane pomoćne funkcije koje retko kad dostižu isti stepen diferenciranost kao glavna funkcija, odnosno, isti stepen promenljivosti pomoću volje. Shodno tome, one poseduju viši stepen spontanosti od glavne funkcije, koja pokazuje veliku meru pouzdanosti i podložna je našim namerama. Četvrta, inferiorna funkcija s jedne strane je nedostupna našoj volji. Ona se javlja čas kao nemiran i zbunjujući đavolak, čas kao deus eks mahina. Ali ona uvek dolazi i odlazi po vlastitom nahođenju. Iz ovoga je jasno da su se čak i diferencirane funkcije samo delimično oslobodile nesvesnog; ostalim delom one su ukorenjene u njega i u toj meri deluju pod njegovom vladavinom. Otuda tri "diferencirane" funkcije kojima ego raspolaže imaju tri odgovarajuće nesvesne komponente koje se još nisu odvojile od nesvesnog. I kao što se naspram tri svesna i diferencirana dela ovih funkcija nalazi četvrta, nediferencirana funkcija, koja deluje kao bolno uznemiravajući faktor, tako i superiorna funkcija ima, kako se čini, najgoreg neprijatelja u nesvesnom. Ne smemo da izostavimo poslednji obrt: slično đavolu koji se s ushićenjem prurušava u anđela svetlosti, inferiorna funkcija najviše utiče na superiornu funkciju i to tajno i zlonamerno, kao što ova druga najjače potiskuje prvu.

Ove, na žalost pomalo apstraktne formulacije su neophodne da bi se bar u nekoj meri rasvetlile zapetljane i prikrivene asocijacije naše "detinjasto jednostavne" bajke. Dve suprotne trijade, jedna koja se suprotstavlja moći zla i druga koja je predstavlja, podudaraju se gotovo do najmanjeg detalja sa funkcionalnom strukturom svesne i nesvesne psihe. Pošto je bajka spontan, naivan i nesmišljen proizvod psihe, ona može da izrazi samo ono što psiha doista jeste. Ne

odslikava samo naša bajka te strukturalne psihičke odnose; to čine i bezbrojne druge bajke.

Naša bajka s neobičnom jasnošću otkriva suštinski protivrečnu prirodu arhetipa duha, dok, s druge strane, pokazuje iznenađujuću igru antinomija usmerenih ka velikom cilju više svesti. Mladi svinjar koji se sa životinjskog nivoa uspinje na vrh divovskog drveta sveta, i tu, u gornjem svetu svetlosti, otkriva svoju zatočenu animu, princezu visokog roda, simbolizuje uspon svesti koja se iz gotovo zverskih oblasti podiže do uzvišenog mesta sa širokim pogledom, što je izuzetno prikladna slika za širenje horizonta svesti. Kada muška svest dostigne tu visinu, ona se suočava sa svojim ženskim protivtelom, animom. Ona je personifikacija nesvesnog. Susret pokazuje koliko je neprikladno označavati nesvesno kao "podsvesno": ono se ne nalazi samo "ispod" svesti, već i iznad nje, toliko iznad nje da heroj do njega može da se popne samo uz znatan napor. To "gornje" nesvesno, međutim, daleko je od toga da bude neko "nadsvesno" u smislu da će svako ko dopre do njega, kao naš heroj, biti visoko iznad "podsvesnog" kao iznad zemljine površine. Naprotiv, on dolazi do neprijatnog otkrića da je njegova uzvišena i moćna anima, princeza Duša, gore omađijana i slobodna koliko ptica u zlatnom kavezu. On može da se potapše po leđima što se uspeo iz ravnice i gotovo zverske gluposti, ali njegova duša je u vlasti zlog duha, zlokobne predstave oca podzemne prirode, maskiranog u gavrana. Šta će mu sada uzvišeno mesto i širok horizont kada mu sopstvena draga duša vene u zatvoru? I što je još gore, ona igra podzemnu igru i uporno pokušava da spreči mladića u otkrivanju tajne njenog zatočeništva, zabranivši mu ulazak u tu sobu. Ali samom svojom zabranom ona ga potajno vodi do nje. Kao da nesvesno ima dve ruke od kojih jedna uvek sve radi suprotno od druge. Princeza i želi i ne želi da bude oslobođena. Ali, po svemu sudeći, i zao duh se dobro udesio: poželeo je da ukrade jednu lepu dušu iz blistavog gornjeg sveta što je, kao krilato biće, mogao lako da učini a prošao je gore nego sto se nadao, jer je i sam zatočen. Iako je crn duh, on žudi za svetlom.

To je njegovo tajno opravdanje, kao što je njegova omađijanost kazna za njegov prekršaj. Ali, sve dok se zao duh nalazi u gornjem svetu, ni princeza ne može da siđe na zemlju, i heroj ostaje izgubljen u raj. Stoga on čini greh neposlušnosti i time omogućava pljačkašu da umakne, kao što uzrokuje drugu otmicu princeze čitav niz nesreća. Kao posledica toga, međutim, princeza se spušta na zemlju a đavo gavran dobija čovečiji oblik lovca. Onosvetska anima i zao princip silaze u čovekovu sferu, odnosno, smanjuju se na ljudske proporcije i tako postaju pristupačni. Tronogi, sveznajući konj predstavlja moć lovca: on odgovara nesvesnim komponentama diferenciranih funkcija. Sam lovac personifikuje inferiornu funkciju, koja se, takođe, manifestuje u heroju kao njegova radoznalost i ljubav za avanturama. Kako se priča odvija, on sve više nalikuje lovcu: on takođe dobavlja konja kod veštice. Ali, za razliku od njega, lovac nije dobio dvanaest jaganjaca da bi nahranio vukove, koji tako ozlede konja. On je zaboravio da plati dug podzemnim silama zato što je samo običan pljačkaš. Kroz njegov propust heroj doznaje da nesvesno pušta svoja stvorenja samo ako prinesu žrtvu. Broj 12 je verovatno vremenski simbol, uz dodatno značenje dvanaest Herkulovih podviga, koje treba uraditi za nesvesno pre nego što se stekne sloboda. Lovac nalikuje na prethodno neuspešan pokušaj heroja da stekne dušu putem pljačke i nasilja. Ali, u stvarnosti, osvajanje duše je i delo strpljenja, samopožrtvovanosti i odanosti. Stekavši četvoronogog konja, heroj direktno zauzima mesto lovca i isto tako odnosi princezu. Četvorstvo u našoj priči se pokazuje kao veća sila, jer unosi u svoju totalnost ono što mu je bilo potrebno da postane celost.

Arhetip duha u ovoj, recimo to, nikako jednostavnoj priči izražen je teriomorfski kao sistem tri funkcije koji je podređen jedinstvu, zlom duhu, na isti način na koji je neki neimenovani autoritet razapeo gavrana pomoću trijade eksera. Dva nadređena jedinstva u prvom slučaju odgovaraju inferiornoj funkciji koja je praneprijatelj glavne funkcije, odnosno lovcu; a u drugom slučaju glavnoj funkciji, odnosno heroju. Lovac i heroj su međusobno

izjednačeni, tako da se lovčeva funkcija rešava u heroju. U stvari, heroj je prisutan u lovcu od samog početka, izazivajući ga, svim nemoralnim sredstvima koja ima na raspolaganju, da izvrši otmicu duše, i potom ga navodi da je preda u herojeve ruke protiv lovčeve volje. Između njih na površini besni žestok sukob, ali ispod površine jedan se drugom meša u posao. Čvor se direktno razvezuje kada heroj uspe da stekne četvorstvo ili psihološkim jezikom rečeno, kada asimilira inferiornu funkciju u trojni sistem. To jednim udarcem okončava sukob, i figura lovca se gubi u vazduhu. Posle te pobede heroj stavlja princezu na tronogog paripa i zajedno odlaze u kraljevstvo njenog oca. Od toga trenutka ona vlada i personifikuje oblast duha koji je ranije služio zlobnom lovcu. Tako anima postaje i ostaje predstavnik onog dela nesvesnog koji nikada ne može da se asimilira u ljudski dostupnu celost.

Tek kada sam završio rukopis, skrenuta mi je pažnja na rusku varijantu naše priče. Ona nosi naslov "Marja Morevna" (Kći mora). Heroj priče nije svinjar, već Carević Ivan. Objašnjenje za tri životinje koje pomažu veoma je interesantno: one su povezane sa Ivanove tri sestre i njihovim muževima, koji su, u stvari, ptice. Tri sestre predstavljaju nesvesnu trijadu funkcija koje su u vezi i sa životinjskim i sa duhovnim oblastima. Ptice-ljudi pripadaju rodu anđela i naglašavaju prirodu nesvesnih funkcija. U priči one intervenišu u kritičnom trenutku kada heroj za razliku od svog nemačkog lika ometa moć zlog duha i biva ubijen i raskomadani (tipična sudbina Bogočoveka!). Zao duh je starac koji se često vidi nag i koji se zove Besmrtni Kašče. Odgovarajuća veštica je dobro poznata baba Jaga. Tri životinje iz nemačke varijante ovde su udvostručene, i prvo se pojavljuju kao ptice-ljudi, a potom kao lav, zamorska ptica i pčele. Princeza je kraljica Marja Morevna, strašan ratoborni vođa Marija kraljica nebeska se u ruskim pravoslavnim himnama slavi kao "vođa vojski"! koji je u zabranjenoj sobi svog zamka sputao zlog duha pomoću dvanaest lanaca. Kada Ivan ugasi starom đavolu žeđ, on pobegne s kraljicom. Magične životinje za jahanje na kraju se ne pretvaraju u ljude. Ova ruska priča ima

izrazito primitivniji karakter.

Moja psihološka razmatranja zasnivaju se, prvo, na iracionalnim podacima iz materijala, odnosno bajki, motiva ili snova, a drugo, na svesnoj realizaciji "latentnih" racionalnih veza koje ti podaci imaju međusobno. Postojanje takvih veza uopšte je nešto kao hipoteza, nalik onoj koja tvrdi da snovi poseduju značenje. Istinitost te tvrdnje ne uspostavlja se apriori: njena upotrebljivost može da se dokaže samo kroz primenu. Stoga tek preostaje da se vidi da li njena metoda primena na iracionalni materijal omogućava njegovo tumačenje na način koji nije lišen smisla. Njena primena sastoji se u pristupu materijalu kao da on poseduje koherentno unutrašnje značenje. U tom cilju, većinu podataka potrebno je prilagoditi u izvesnoj meri, odnosno treba ih razjasniti, uopštiti i približiti nekom manje-više opštem konceptu u skladu sa Kardanovim pravilom interpretacije. Tronožnost, na primer, ako želimo da shvatimo šta je, mora prvo da se odvoji od konja i da se potom približi svom specifičnom principu trojstva. Slično tome i četvoronožnost u bajci, kada je podignuta na nivo opšteg koncepta, ulazi u odnos sa trojstvom, i kao posledicu dobijamo enigmnu pomenutu u "Timeju", problem trojke i četvorke. Trijade i tetrade predstavljaju arhetipske strukture koje igraju značajnu ulogu u celokupnom simbolizmu, a podjednako su važne i za istraživanje mitova i snova. Podizanjem iracionalnog podatka (tronožnost i četvoronožnost) na nivo opšteg koncepta otkrivamo univerzalno značenje tog motiva i ohrabrujemo istraživački duh na ozbiljno bavljenje problemom. Ovaj zadatak zahteva niz razmatranja i zaključaka tehničke prirode koje ne bih želeo da sakrijem od čitaoca zainteresovanog za psihologiju, a posebno ne od stručnjaka, jer taj poduhvat intelekta predstavlja tipično razrešavanje simbola i nezaobilazan je za adekvatno razumevanje produkata nesvesnog. Samo se na taj način može neksus nesvesnih odnosa navesti da otkrije vlastito značenje, nasuprot onim deduktivnim interpretacijama koje potiču iz unapred stvorene teorije, tj. interpretacijama zasnovanim na astronomiji, meteorologiji, mitologiji, i na svakako ne najmanje važnoj

seksualnoj teoriji.

Tronogi i četvoronogi konji su tajanstvena stvar koju vredi bliže ispitati. Tri i četiri nas ne podsećaju samo na dilemu sa kojom smo se već susreli u teoriji o psihološkim funkcijama, već i na aksiom proročice Marije, koji igra značajnu ulogu u alhemiji. Bliže istraživanje čudnovatih konja možda će nam doneti pravu nagradu.

Prva stvar koju mislim da je vredno zapisati jeste da je tronogi konj koji je dodeljen princezi za jahanje kobila, i da je, štavište, i sam začarana princeza. Trojstvo je ovde nepogrešivo povezano sa ženstvenošću, dok je sa dominirajućeg religioznog stanovišta svesti to isključivo muška stvar, nezavisno od činjenice da je 3, kao neparan broj, pre svega muški broj. Stoga se trojstvo može prevesti kao "muškost", što je još značajnije kada se prisetimo drevnog egipatskog trojstva Boga, Kamutefa i Faraona.

Tronožnost, kao odlika neke životinje, označava nesvesnu muškost prisutnu u ženskom stvorenju. Kod prave žene to bi odgovaralo animusu koji, kao magičan konj, predstavlja "duha". U slučaju anime, međutim, trojstvo se ne podudara sa hrišćanskom idejom o Trojstvu, već s "nižim trouglom", trijadom inferiorne funkcije koja konstituiše "senku". Inferiorna polovina ličnosti je većim delom nesvesna. Ona ne označava celinu nesvesnog, već samo njen lični deo. Anima, s druge strane, ukoliko se razlikuje, od senke, personifikuje kolektivno nesvesno. Ako se trojstvo njoj dodeli kao životinja za jahanje, to znači da ona "jaše" senku, da se odnosi prema njoj kao mag. U tom slučaju ona poseduje senku. Ali ako je ona sama konj, onda je izgubila svoj dominirajući položaj kao personifikacija kolektivno nesvesnog i nju "jaše", poseduje, princeza A, herojeva supruga. Kao što bajka tačno kaže, ona je veštičinom čarolijom pretvorena u tronogog konja (princeza B).

Ovaj zaplet možemo manje ili više da rešimo na sledeći način:

1. Princeza A je herojeva anima. Ona jaše odnosno, poseduje tronogog konja, koji je senka, trijada inferiorne funkcije njenog, budućeg supruga. Rečeno još

jednostavnije: ona poseduje inferiornu polovinu herojeve ličnosti. Uхватила ga je sa slabe strane, kao što to često biva u običnom životu, jer tamo gde je čovek slab potrebni su mu podrška i upotpunjenje. U stvari, mesto žene je na slaboj strani muškarca. Tako bismo formulisali situaciju kada bismo heroja i princezu A smatrali običnim ljudima. Ali pošto je to bajka koja se uglavnom odigrava u svetu magije, verovatno smo više u pravu kada princezu A interpretiramo kao herojevu animu. U tom slučaju, heroja je susret sa animom izneo izvan profanog sveta, kao Merlina njegova vila: kao običan čovek, on je nalik osobi u nekom prekrasnom snu, koja gleda svet kao kroz veo izmaglice.

2. Celu stvar sada dosta komplikuje neočekivana činjenica da je tronogi konj kobila, ekvivalent princeze A. Ona (kobila) je princeza B, koja u obliku konja odgovara senci princeze A (tj. njenoj trijadi inferiorne funkcije). Princeza B se, međutim, razlikuje od princeze A po tome što, za razliku od nje, ne jaše konja, već se sadrži u njemu, i tako je dospela pod čini muške trijade. Nju, dakle poseduje neka senka.

3. Pitanje sada glasi: čija senka? To ne može da bude senka heroja, jer je nju već zauzela njegova anima. Bajka nam daje odgovor: nju je opčinio mag. Kao što smo videli, lovac je na neki način povezan sa herojem jer ovaj postepeno zauzima njegovo mesto. Stoga se lako može doći do pretpostavke da lovac, u suštini, nije niko drugi nego herojeva senka. Ali ta pomisao je kontradiktorna sa činjenicom da lovac označava strahovitu moć koja se proteže ne samo na herojevu animu već i znatno dalje, posebno na kraljevski par brat-sestra, za čije postojanje heroj i njegova anima uopšte ne znaju, i koji se dosta neočekivano pojavljuju u samoj priči. Moć koja prevazilazi granice pojedinca nema samo lični karakter i zato ne može da se identifikuje sa senkom ako nju zamišljamo i definišemo kao tamnu polovinu ličnosti. Kao nadlični faktor, lovčev duh dominira kolektivnim nesvesnim, i njegove karakteristične odlike lovac, mag, gavran, čudnovati konj, raspeće ili boravak na visokim granama drveta sveta prisno dotiču germansku psihu. Zato hrišćanski pogled na svet kada je odražen

u okeanu (germansko) nesvesnog, logično preuzima odlike Votana. U figuri lovca susrećemo imago dei, sliku boga, jer Votan je takođe bog vetrova i duhova, zbog čega su ga Romani prikladno smatrali za Merkura.

4. Princa i njegovu sestru, princezu B, uhvatio je, dakle, neki paganski bog i pretvorio u konje, tj. spustio ih na životinjski nivo, u područje nesvesnog. Zaključujemo da su u ovom ljudskom obliku oni nekada pripadali sferi kolektivne svesti. Ali, ko su oni? Da bismo odgovorili na ovo pitanje, moramo da započnemo od činjenice da njih dvoje predstavljaju nesumnjivu kopiju heroja i princeze A. Povezani su sa njima jer im služe kao konji za jahanje, i shodno tome, pojavljuju se kao njihove donje, životinjsko polovine. Životinja je, zbog svoje gotovo totalne nesvesnosti, uvek simbolizovala onu psihičku sferu u čoveku koja leži sakrivena u mraku instinktivnog života tela. Heroj jaše ždrepcu kojeg odlikuje paran (ženski) broj 4; princeza A jaše kobilu koja ima samo tri noge (3 je muški broj). Ovi brojevi razjašnjavaju da je uz preobražaj u životinje išla i modifikacija seksualnog karaktera: ždrebac ima ženski atribut, a kobila muški. Psihologija može da potvrdi taj razvoj na sledeći način: u stepenu u kojem nad muškarcem vlada (kolektivno) nesvesno ne pojavljuje se samo nesputano uplitanje instinktivne sfere, već i izvestan ženski karakter, za koji sam predložio ime "anima". Ako žena, s druge strane, dospe pod dominaciju nesvesnog, tamnija strana njene ženske prirode još se jače iskazuje, praćena izrazito muškim odlikama. One su obuhvaćene pod terminom "animus".

5. Prema bajci, međutim, životinjski oblik para brat-sestra je "nestvaran" i samo je posledica magičnog uticala paganskog lovca-boga. Kada bi oni bili samo životinje, mogli bismo da budemo zadovoljni ovim tumačenjem. Ali time bismo ćutke prešli preko jedinstvene aluzije na modifikaciju seksualnog karaktera. Beli konji nisu obični konji: oni su čudnovate zveri sa natprirodnim moćima. Iz toga proističe da su i ljudi od kojih su magično nastali konji morali da poseduju nešto natprirodno. Bajka to ne potvrđuje, ali ako je tačna naša pretpostavka da dve životinjske forme odgovaraju podljudskim komponentama heroja i

princeze, onda sledi da ljudske forme princ i princeza B moraju da odgovaraju svojim nadljudskim komponentama. Nadljudski kvalitet prvobitnog svinjara pokazuje se činjenicom da on postaje heroj, praktično polubog, pošto ne ostaje sa svinjama već se penje uz drvo sveta, gde skoro postaje njegov zatočenik, kao Votan. Isto tako, on ne bi mogao da postane osoba nalik lovcu da nije, pre svega, imao izvesne sličnosti s njim. Na isti način zatočeništvo princeze A na vrhu drveta sveta potvrđuje njenu izabranost, a ukoliko deli krevet s lovcem, kao što bajka kaže, ona je, u stvari, božja nevesta.

Upravo ove izuzetne sile herojstva i izabranosti, koje se graniče sa nadljudskim, uvode dva sasvim obična stvorenja u nadljudsku sudbinu. Dakle, u profanom svetu svinjar postaje kralj, a princeza dobija prikladnog muža. Ali, pošto u bajkama ne postoji samo profani već i magičan svet, ljudska sudbina nema konačnu reč. Bajka stoga ne propušta da pokaže šta se događa u svetu magije. I tu su jedan princ i jedna princeza dospeli pod vlast zlog duha, koji se i sam nalazi u škripcu iz kojeg ne može da se izvuče bez nečije pomoći. Ljudska sudbina koju doživljavaju svinjar i princeza A ima paralelu u svetu magije. Ali, pošto je lovac paganska slika boga i tako uzdignut iznad sveta heroja i milosnica bogova, paralelnost prevazilazi samo magičnu sferu i zalazi u božansku i duhovnu sferu, gde je zao duh, sam Đavo ili bar neki đavo sputan činima podjednako moćnog ili još moćnijeg kontraprincipa na koji ukazuju tri eksera. Ova najviša tenzja suprotnosti, izvor cele drame, očigledno je sukob između gornje i donje trijade, ili izraženo teološkim terminima, između hrišćanskog Boga i Đavola koji je na sebe uzeo oblik Votana.

6. Ako želimo pravilno da shvatimo priču, moramo, čini se, da započnemo od najvišeg nivoa, jer drama započinje od početnog prekršaja zlog duha. Neposredna posledica tog postupka je njegovo razapinjanje. U toj neugodnoj situaciji njemu je potrebna pomoć spolja, a pošto ne dolazi odozgo, ona može da se pojavi samo odozdo. Mladi svinjar, opsednut dečačkim duhom za avanturama, dovoljno je nemaran i ljubopitljiv da bi se popeo na drvo sveta. Da

je pao i slomio vrat, nema sumnje da bi svi rekli: "Kakav mu je zao duh dao tu ludačku ideju da se penje uz takvo ogromno drvo!" i ne bi sasvim pogrešili, jer to je upravo ono čemu teži zao duh. Zarobljavanje princeze A je prekršaj u profanom svetu, a opčinjavanje možemo da pretpostavimo polubožanskog para brat-sestra je isti takav zločin u magičnom svetu. Nije nam poznato, ali je moguće da je taj gnusni zločin počinjen pre opčinjavanja princeze A. U svakom slučaju, obe epizode ukazuju na prekršaj zlog duha i u magičnom i u profanom svetu.

Sigurno je da nije bez značaja to što je oslobodilac ili iskupljivač svinjar, kao Bludni Sin. On je nižeg porekla i to mu je zajedničko sa neobičnim konceptom iskupljivača u alhemiji. Njegov prvi oslobodilački čin jeste oslobađanje zlog duha od dodeljene mu božanske kazne. Upravo se iz tog čina, koji predstavlja prvi stupanj ozdravljenja, razvija ceo dramski zaplet.

7. Naravoučenije ove priče je zaista neobično. Finale zadovoljava utoliko što se svinjar i princeza A venčavaju i postaju kraljevski par. Princ i princeza B takođe proslavljaju svoje venčanje, ali ono se u skladu sa arhaičnim povlasticama kraljeva odvija u obliku incesta, koji, premda ponešto odbojan, mora da se smatra manje-više uobičajenim u polubožanskim krugovima. Ali šta se događa, možemo da upitamo, sa zlim duhom, čije je bekstvo pred zasluženom kaznom sve pokrenulo? Zlog lovca konji izgaze na smrt, što verovatno ne nanosi nikakvu trajnu ozledu samom duhu. On, naizgled, iščezava bez traga, ali samo naizgled, jer nakon svega on ipak ostavlja neki trag za sobom, a to je teško osvojena sreća i u profanom i u magičnom svetu. Dve polovine četvorstva, predstavljene, s jedne strane, svinjarem i princezom A, a s druge princem i princezom B, sjedinile su se svaka za sebe: dva bračna para sada se međusobno suočavaju, paralelni ali inače razdvojeni, utoliko što jedan par pripada profanom a drugi magičnom svetu. Ali i pored te nesumnjive razdvojenosti, tajne psihološke veze, kao što smo videli, postoje između njih i dozvoljavaju nam da jedan par izvedemo iz drugog.

Govoreći u duhu bajke, koja odvija svoju dramu od najviše tačke, trebalo bi da se kaže da svet polubogova prethodi profanom svetu i da ga stvara iz sebe, kao što se mora smatrati da svet polubogova proističe iz sveta bogova. Predstavljeni na taj način, svinjar i princeza A su zemaljske slike princa i princeze B, koji su, sa svoje strane, potomci božanskih prototipova. Ne smemo da zaboravimo da veštica koja uzgaja konje pripada lovcu kao njegov ženski dvojniki, nešto nalik drevnoj Eponi (keltskoj boginji konja). Na žalost, nije nam rečeno kako je došlo do magičnog pretvaranja u konje. Ali, očigledno je da je veštica učesnik igre jer su oba konja uzgajena u njenom stadu, i stoga su, u izvesnom smislu, njeni proizvodi. Lovac i veštica čine jedan par - odraz, u noćno podzemnom delu magičnog sveta, božanskog roditeljskog para. Taj se par lako prepoznaje u središnjoj hrišćanskoj ideji osponsus et sponsa, Isusu i njegovoj nevesti, Crkvi. Ako bismo poželeti da objasnimo bajku personalistički, pokušaj bi se zasnivao na činjenici da arhetipovi nisu fantastični izum već autonomni elementi nesvesne psihe koji su postojali pre bilo kakvih izuma. Oni predstavljaju nepromenljivu strukturu psihičkog sveta čija se "stvarnost" dokazuje njenim odlučujućim posledicama na svestan duh. Značajna je, stoga, psihička stvarnost to što je ljudskom paru suprotstavljen drugi par u nesvesnom, koji je samo na izgled odraz prvog. U stvarnosti kraljevski par dolazi nepobitno prvi, apriori prvi, tako da ljudski par više ima značaj individualne konkretizacije, u prostoru i vremenu, jedne večne i praiskonske slike bar po svojoj mentalnoj strukturi, koja je utisnuta na biološki kontinuum.

Mogli bismo onda da kažemo da svinjar označava "animalnog" čoveka koji ima svog duševnog srodnika negde u gornjem svetu. Svojim kraljevskim rodom ona odaje vezu sa prepostojecim, polubožanskim parom. Sagledan iz tog ugla, taj par označava sve ono u šta čovek može da se pretvori ako se samo popne dovoljno visoko na drvetu sveta. Jer ukoliko svinjar stekne posed na svojim plemićkim, ženskim delom, on se približava paru polubogova i uzdiže se u sferu kraljevstva, što označava univerzalnu vrednost. Na istu temu nailazimo kod

Kristijana Rozenkrojca, gde kraljev sin mora prvo da oslobodi svoju nevestu od jednog Mavarina, kojem se ona voljno dala kao naložnica. Mavarin predstavlja alhemičarski nigredo u kojem je sakrivena tajna supstanca, što je ideja koja formira još jednu paralelu sa našom mitologemom, ili kako bismo rekli psihološkim oblikom, još jednu varijantu ovog arhetipa.

Kao i u alhemiji, naša bajka opisuje nesvesne procese koji kompenzuju svesnu situaciju. Ona odslikava delovanja duha koji prenosi naše hrišćansko mišljenje preko granica koje su nametnuli crkveni koncepti, tragajući za odgovorom na pitanja koja ni srednji vek ni današnje vreme nisu uspeali da reše. U slici drugog kraljevskog para nije teško videti podudarnost sa crkvenim konceptom mladoženje i neveste, a u slici lovca i veštice njihovu iskrivljenost, koja naginje prema aktivističkom nesvesnom votanizmu. Činjenica da je to nemačka bajka čini taj položaj posebno interesantnim, pošto je isti votanizam psihološki kumovao nacionalsocijalizmu, fenomenu koji je iskrivljenost doveo do najniže mere pred očima celog sveta. S druge strane, bajka jasno pokazuje da je za čoveka ostvarenje totalnosti, celokupnosti moguće samo uz saradnju duha tame, da je on, štaviše, pravi *causa instrumentalis* iskupljenja i individualizacije. U krajnjoj izopačenosti tog cilja duhovnog razvoja, čemu sva priroda teži, nacionalsocijalizam je uništio čovekovu moralnu autonomiju i uspostavio besmisleni totalitarizam Države. Bajka nam govori šta da radimo ako želimo da nadvladamo moć tame: moramo da joj se suprotstavimo njenim vlastitim oružjem, što se, naravno, ne može učiniti ako magično podzemlje lovca ostane nesvesno, i ako najbolji ljudi jednog naroda radije propovedaju dogmatizam i plitkoumlje umesto da se ozbiljno pozabave čovekovom psihom.

Kada razmotrimo duh u arhetipskoj formi u kojoj se pojavljuje u bajkama i snovima, on se predstavlja u slici koja se neobično razlikuje od svesne ideje o duhu, koji je podeljen u mnogo značenja. Duh je prvobitno bio duh u ljudskom ili životinjskom obliku, daimonion koji je pristupio čoveku izvana. Ali naš materijal već pokazuje tragove ekspanzije svesti koja je postepeno počela da

zauzima tu prvobitno nesvesnu teritoriju i da preobražava te daimonione, bar delomično, u voljne postupke. Čovek pobeđuje ne samo prirodu već i duh, i ne shvatajući šta čini. Čoveku prosvetljenog intelekta učini se da je ispravio zabludu kada uvidi da je ono što je smatrao duhovima samo ljudski duh, i to, na kraju, njegov vlastiti duh. Sve nadljudske stvari, bilo dobre ili rđave, koje su ranija vremena smatrala daimonionima svedene su na "razumne" proporcije kao da su bile čista preterivanja, i izgleda kao da se sve nalazi u najboljem mogućem redu. Ali, da li su zajednička ubeđenja prošlosti stvarno i samo preterivanja? Ako nisu, onda integracija duha označava njegovu demonizaciju, pošto su nadljudski duhovni posrednici koji su ranije bili sputani u prirodi sada uvedeni u ljudsku prirodu, obogativši je tako nekakvom moći koja širi granice ličnosti adinfinitum na najopasniji način. Pitam prosvetljenog racionalistu: da li je njegova racionalna redukcija dovela do korisne kontrole materije i duha? On će ponosno ukazati na napretke fizike i medicine, na oslobađanje uma od srednjovekovne zatupljenosti i kao dobronamerni hrišćanin na gubljenje straha od demona. Ali, mi nastavljamo da pitamo do čega su dovela sva ostala dostignuća? Užasan odgovor se nalazi pred našim očima: čovek nije oslobođen ni od kakvog straha, grozna noćna mora bdi nad svetom. Razum je do sada tužno propadao, a stvar koju su svi želeli da izbegnu i dalje se kreće u strašnom napretku. Čovek je ostvario obilje stvari, ali nasuprot tome, širom je otvorio ambis, i šta će se sada desiti s njim, gde će moći da se zaustavi? Posle poslednjeg svetskog rata ponadali smo se u razum: i dalje se nadamo. Ali već smo fascinirani mogućnostima atomske fizike i sami sebi obećavamo neko Zlatno Doba, što je najsigurnija garancija da će mržnja prema uništavanju porasti do beskrajnih dimenzija. I ko ili šta prouzrokuje sve to? Niko drugi do bezopasni, ingeniozni, inventivni i malo razumni ljudski duh koji je, na nesreću, neizmerno nesvestan demonizma koji još uvek prijanja uz njega. A što je još gore, taj duh čini sve da izbegne da pogleda sebi u lice, a mi mu svi pomažemo kao poludeli. Samo neka nas bog spase od psihologije. Taj porok bi mogao da

nas odvede do samospoznaje! Bolje je da imamo ratove, za koje je uvek neko drugi kriv, ne primećujući da je ceo svet primoran da radi upravo ono od čega ceo svet u užasu beži.

Iskreno rečeno, čini mi se da ranija doba nisu preterivala, da duh nije odbacio svoj demonizam, i da čovečanstvo, zbog svog naučnog i tehnološkog razvoja, dolazi u sve veću opasnost da bude njime opsednuto. Istina, arhetip duha je sposoban da radi za dobro koliko i za zlo, ali od čovekove slobodne tj. svesne odluke zavisi da li će se dobro izopačiti u nešto satansko. Čovekov najgori greh je nesvesnost, ali njemu se s velikom odanošću predaju čak i oni koji bi čovečanstvu trebalo da služe kao učitelji i primeri. Kada ćemo prestati da uzimamo čoveka onakvog kakav jeste i da u svoj ozbiljnosti potražimo načine i sredstva da ga očistimo, da ga oslobodimo opsednutosti i nesvesnosti, i da to postavimo kao najznačajniji zadatak civilizacije? Zar ne možemo da shvatimo da sva spoljašnja krpljenja i poboljšanja ne dotiču čovekovu unutrašnju prirodu, i da konačno sve zavisi od toga da li je čovek koji vlada naukom i tehnikom sposoban za odgovornost ili nije? Kakve su još dubine očajanja potrebne da bi se otvorile oči odgovornih vođa sveta, tako da se bar uzdrže od navođena na iskušenja?

